

REFERENCIA A RUSSELLOVA TEÓRIA VLASTNÝCH MIEN

Marián ZOUHAR

REFERENCE AND RUSSELL'S THEORY OF PROPER NAMES

The chief aim of the article is to give an analysis of Russell's semantical theory of ordinary proper names with respect to the problem of reference. The problem can be stated in the following way: proper names are employed as devices for identifying objects - how is it possible that they can serve for this purpose? It is argued that Russell's semantics is unable to solve the problem and, moreover, it is impossible to state the problem within its conceptual framework. Russell's identification of the referent of a name with name's meaning, together with his logico-semantical distinction between complete and incomplete symbols, and his epistemology of sense-data implies that grammatically proper names are, in fact, disguised descriptions. It is argued that 'in order for the theory to work it must rely on an infallible or ideal speaker.

1. Singulárne výrazy, identifikácia a referencia

Niektorými výrazmi prirodzeného jazyka môžeme identifikovať predmety rozmanitých druhov. Patria k nim vlastné mená, deskripcie, ukazovacie a osobné zámená, pričom s každým druhom výrazov sa spája typická metóda identifikácie. Napríklad na to, aby hovorca úspešne identifikoval predmet ukazovacím zámenom, musí poznať priestorovú lokalizáciu predmetu.¹ Ak chce na identifikáciu použiť deskripciu, platí miernejšie pravidlo: netreba daný predmet lokalizovať, ale stačí, ak pozná jeho jedinečnú vlastnosť (t.j. vlastnosť, ktorú má len tento predmet a žiadny iný).²

Pri vlastných menách môžeme kritériá identifikácie ešte viac zoslabiť. Domnievam sa, že v tomto prípade nepotrebujeme poznať nič iné, len dané vlastné meno. Túto tézu nebudem v štati podrobne obhajovať, ale niekoľkými slovami priblížim, prečo sa mi zdá správna. Už sama skutočnosť, že niekto pozná istý výraz *ako vlastné meno*, poukazuje na to, že ním dokáže úspešne identifikovať určitý predmet. Daný výraz sa totiž v jeho slovníku neobjavuje náhodou ako vlastné meno. Musel sa ho naučiť *ako vlastné meno istého predmetu*. Naopak, zámená a deskripcie nepoznajú preto, že vyčleňujú *konkrétny* predmet, ale preto, že poznajú ich význam, teda spája s nimi istú procedúru, na ktorej základe dokáže vyčleniť daný predmet. Napríklad konkrétne

použitie slova "toto" identifikuje *predmet, ktorý sa v danej situácii vyskytuje na významnom mieste v hovorcovom perceptuálnom poli* - nespomína sa tu nijaký *konkrétny* predmet, ale sa iba naznačuje, aký predmet zámeno identifikuje za primeraných podmienok.³ Pri menách to neplatí: vlastné meno sa dostalo do idiolektu konkrétneho hovorcu práve ako výraz, ktorý sa vzťahuje na príslušný predmet. Mojmím zámerom nie je naznačiť, že identifikovaný predmet je významom mena, t.j. že menu rozumieme, lebo poznáme daný predmet. Skôr sa domnievam, že menu rozumieme už preto, že ho poznáme ako meno.

Ak je to tak, narazili sme na významný rozdiel medzi deskripciami a zámenami na jednej strane a vlastnými menami na strane druhej. S deskripciami a zámenami sa spájajú jasne špecifikovateľné metódy identifikácie predmetov, ale s vlastnými menami nie. Samotné vlastné meno neposkytuje nijaké kritérium, pomocou ktorého by sa dal identifikovať určitý predmet ako jeho nositeľ. Ak takéto kritérium existuje, treba ho hľadať inde. Tento rozdiel medzi jednotlivými druhmi singulárnych výrazov bude jasnejší, keď sa pokúsime presnejšie vymedziť pojem identifikácie. Zavedieme preto pojem *referencie*. Termínom "referencia" budeme označovať istý vzťah medzi výrazom a určitým predmetom. Označený predmet nazveme "referentom" výrazu. Referencia má v tomto chápaní pragmatický nádych, ktorý však nemôže nemať, pokiaľ sa spája s identifikáciou empirických predmetov pomocou použitých výrazov.

Deskripcia D referuje na predmet O vvt existuje taká jedinečná vlastnosť V predmetu O , na ktorej základe O spĺňa D .

Hovorca H referuje na predmet O použitím deskripcie D vvt dané použitie D referuje na O .⁴

Prvá definícia stanovuje referovanie výrazu, deskripcie, kým druhá definícia vymedzuje referovanie používateľa výrazu, pričom druhý druh referencie sa definuje pomocou prvého.⁵ Napokon:

Hovorca H identifikuje predmet O použitím deskripcie D vvt H referuje na O použitím D .

Podobne, *mutatis mutandis*, možno charakterizovať aj referenciu a identifikáciu pomocou zámen.⁶ Keď sformulujeme podobnú sériu definícií pre vlastné mená, uvidíme, že sémantika vlastných mien neposkytuje metódu

identifikácie predmetov. Nasledujúce definície vychádzajú z kauzálnej teórie vlastných mien.

Vlastné meno *M* referuje na predmet *O* vvt existuje taký akt zavedenia, v ktorom sa menu *M* priradí *O*.

Hovorca *H* referuje na predmet *O* použitím vlastného mena *M* vvt dané použitie *M* referuje na *O*.

Hovorca *H* identifikuje predmet *O* použitím vlastného mena *M* vvt *H* referuje na *O* použitím *M*.

Identifikácia predmetu vlastným menom v konečnom dôsledku spočíva na nejakom akte zavedenia daného výrazu ako vlastného mena predmetu. Tento kodifikujúci akt nepatrí do sémantiky, ale sa týka sociológie alebo lingvistiky. Nemožno však poprieť, že má významné sémantické dôsledky, lebo vedie k tomu, že sa istému výrazu priradí určitý predmet ako jeho referent. Keď porovnáme spôsoby referovania deskripcií a vlastných mien, zistíme, že deskripcia referuje na predmet prostredníctvom *spĺňania*, kým vlastné meno prostredníctvom *priradenia*. Preto môžeme vlastným menom úspešne identifikovať nejaký predmet aj vtedy, keď nepoznáme nijakú vlastnosť predmetu.

Táto téza je pre niektorých filozofov neprijateľná. Domnievajú sa, že pre úspešnú identifikáciu potrebujeme poznať viac, nielen vlastné meno. Niektorí z nich vyžadujú, aby sme *nejako* poznali referent vlastného mena. Čo to však znamená? Musíme ho spoznať, keď naň narazíme, teda musíme byť schopní použiť vetu "*Toto* je referent mena '*M*'"? Alebo musíme vedieť, aký predmet je referentom mena, čiže poznať výrok tvaru "*Referent mena '*M*' má také a také vlastnosti*"?

Niektorí filozofi obhajujú túto stratégiu dokonca tvrdením, že keby sme nemali takéto poznanie o referente mena, nemohli by sme mu rozumieť. Rozumenie menu je podľa nich predpokladom jeho správneho referenčného použitia. To znamená, že pred každým aktom referencie musí používateľ uchopiť význam mena. Keď v úvahách dospejú do tohto štádia, môžu pokračovať dvoma cestami: *bud'* referent vlastného mena vyhlásia za jeho význam, *alebo* medzi vlastné meno a referent postavia význam ako tretiu entitu. Prvá alternatíva vedie k tomu, že vzťah referencie sa zároveň stáva aj významotvorným vzťahom, a preto rozumenie menu nemôže byť *predpokladom* vyčlenenia jeho referenta. Takáto teória by ani nemohla objasniť referenciu vlastných mien, lebo predpokladá ako dané to, čo má vysvetliť. Dôsledkom druhej alternatívy je, že referencia je zložená relácia: tvoria ju vzťah medzi menom a významom a vzťah medzi významom a referentom.

Prvý názor, s istými dôležitými korekciami, môžeme pripísať Bertrandovi Russellovi a druhý Gottlobovi Fregemu. V tejto stati sa budem venovať len prvému z nich a analýze Russellovej sémantiky vlastných mien. Spomenutej kruhovosti v celkovej stavbe teórie sa Russellova koncepcia vyhýba tak, že prehliada známu skutočnosť, že vlastné mená sa v prirodzenom jazyku používajú na identifikáciu predmetov. Nedokáže však preto riešiť, ba ani sformulovať problém referencie.

2. Russellova epistemológia a doktrína tzv. pravých vlastných mien

V rámci logiky Russell rozlíšil tzv. *úplné* a *neúplné* symboly: "Neúplným výrazom mám na mysli symbol, o ktorom sa nepredpokladá, že má nejaký význam v izolácii, ale definuje sa len v istých kontextoch. [...] Takéto symboly majú to, čo možno nazvať 'kontextuálnou definíciou'" ([14], 66). Úplný symbol "má význam sám osebe, bez potreby akéhokoľvek kontextu" (*ibid.*). Kritérium, ktoré by rozdelilo symboly na úplné a neúplné, však pochádza z epistemológie. Keď totiž budeme analyzovať, čo Russell v uvedených definíciách chápe pod významom, narazíme na jeho tzv. *fundamentálny epistemologický princíp*: "Každá proposícia, ktorej rozumieme [t.j. ktorej význam poznáme], musí pozostávať výlučne zo zložiek, s ktorými sme oboznámení" ([12], 270). K tomu dodáva, že "som oboznámený s predmetom, ak som s ním v priamom kognitívnom vzťahu, čiže ak som si priamo vedomý samého predmetu" ([12], 264). Medzi predmety oboznámenosti, t.j. medzi predmety, s ktorými máme bezprostredný epistemický kontakt, patria *zmyslové údaje* (jednotliviny v Russellovej koncepcii) a *všeobecniny*. Naopak, s fyzickými predmetmi a inými myšliami nie sme oboznámení.⁸ Úlohu významov môžu podľa Russella plniť len tie entity, s ktorými sme oboznámení. Ak významom singulárneho výrazu je zmyslový údaj, je úplným symbolom; v ostatných prípadoch je neúplným symbolom. Úplné symboly Russell nazýva aj *pravými vlastnými menami*. Pravému vlastnému menu rozumíme len vtedy, keď vnímame daný zmyslový údaj. Pre *bežné* vlastné mená, ktoré poznáme z prirodzeného jazyka, to neplatí, lebo nimi chceme identifikovať fyzické predmety, s ktorými podľa Russella nemôžeme byť oboznámení.

Rozumieť výrazu v Russellovom chápaní znamená vedieť, na čo výraz referuje, čo označuje. To znamená, že referent výrazu je zároveň aj jeho významom; preto referentom singulárneho výrazu nemôže byť fyzický predmet. Z toho vyplýva, že singulárne výrazy sú také, ktoré referujú na zmyslové údaje. Vznik kategórie pravých vlastných mien možno hľadať práve v tom, že Russell potreboval druh výrazov, ktoré by sa vzťahovali na zmyslové údaje. Uvedomoval si, že bežné vlastné mená sa vzťahujú nanajvýš na

fyzické predmety (v širokom zmysle slova, t.j. aj na mestá, krajiny, ľudí atď.). Právě vlastné mená umožňujú priamy vzťah medzi jazykom a svetom, a preto okrem epistemologickej dôležitosti majú aj významné metafyzické postavenie.⁹

Russellov fundamentálny epistemologický princíp spôsobil, že bežné vlastné mená nemôžu referovať na fyzické predmety. Argument je jednoduchý: význam výrazu je totožný s jeho referentom; zároveň platí, že význam výrazu je predmetom oboznámenosti; s fyzickým predmetom však nemôžeme byť oboznámení (t.j. fyzický predmet je nepoznatelný); nemôže byť preto významom, a teda ani referentom výrazu. Intuitívny pohľad na bežné vlastné mená by sa v zhode s Russellovou sémantikou mal revidovať.

3. Russellova deskripčná teória vlastných mien

Principiálna nepoznatelnosť fyzických predmetov ich diskvalifikuje ako možné významy a referenty vlastných mien. Iný dôvod, prečo Russell odmietol zaradiť bežné vlastné mená medzi úplné symboly, predstavujú tzv. prázdne mená, t.j. výrazy, ktoré z gramatického hľadiska síce klasifikujeme ako vlastné mená, ale nemajú nositeľa.¹⁰ Analyzujeme negatívny existenčný výrok "Romulus neexistuje". Keby "Romulus" bol úplný symbol, jeho významom by bol označený predmet. Táto veta by bola nepravdivá a viedla by k sporu. Najprv subjektívym výrazom totiž identifikujeme nejaký predmet a vzápätí tvrdíme, že *tento* predmet neexistuje. Nemôžeme však o niečom identifikovanom, čo zjavne existuje, vyhlásiť, že to neexistuje. Čo by sa stalo v prípade, že vetu "Romulus neexistuje" budeme pokladať za pravdivú? Romulus by skutočne nemohol existovať. Výraz "Romulus" by nemal význam, keďže významom vlastného mena je podľa Russella jeho referent. Lenže potom ani celá veta nemá význam - bola by nezmyselná. Nezmyselnú vetu určite nikto nepokladá za pravdivú! Keďže nositelia bežných vlastných mien sú empirické predmety, ich existencia je náhodná, takže sa ľahko môže stať, že každému bežnému vlastnému menu môže chýbať nositeľ. Preto podľa Russella

meno "Romulus" v skutočnosti nie je menom, ale len skrátanou deskripciou. Zastupuje človeka, ktorý urobil to a to, ktorý zabil Rema, založil Rím atď. Je skratkou za takúto deskripciu; ak chcete, je skratkou za výraz "človek, ktorý sa volal 'Romulus'"... [S]amo slovo "Romulus" je v skutočnosti skrátanou alebo zhustenou deskripciou. Ak ho pokladáte za meno, dopustíte sa logických chýb. Keď uznáte, že je deskripciou, uznáte, že každý výrok o Romulovi v skutočnosti zavádza výrokovú funkciu obsahujúcu deskripciu, napríklad "x sa nazýval 'Romulus'" ([13], 243).

Podľa deskripčnej teórie v Russellovej podobe sú vlastné mená *skratkami za deskripcie*, resp. *skrátеныmi deskripciami*. Na sémantickej úrovni to znamená, že keď z výroku obsahujúceho vlastné meno získame iný výrok tak, že meno nahradíme príslušnou deskripciou, význam vety, propozícia, sa nezmení, t.j. oba výroky vyjadria tú istú propozíciu. "Bežné slová, dokonca i vlastné mená sú zvyčajne deskripciami. To znamená, že myšlienku osoby, ktorá správne používa nejaké vlastné meno, možno navyše vyjadriť explicitne len po jeho nahradení deskripciou" ([12], 268). Vlastné meno sa správa ako deskripcia, ako neúplný symbol. Tomu treba podriadiť aj analýzu takýchto výrokov, ktorá vychádza z Russellovej teórie deskripcií.

Russell sa domnieval, že aj deskripcie musia byť neúplnými symbolmi, a sformuloval pre ne teóriu deskripcií viazanú na ich výskyt v kontexte konkrétnej vety.¹¹ Deskripcia má v angličtine na začiatku určitý člen, ktorý implikuje jedinečnosť.¹² Navrhuje, aby sme deskripciu prepísali pomocou predikátov, kvantifikátorov, premenných a logických spojok. Namiesto krátkeho výrazu dostaneme pomerne zložitú výrokovú formu. Napríklad vo vete "Autor *Waverley* je Škót" identifikujeme tri zložky:

- (a) najmenej jeden človek napísal *Waverley*,
- (b) najviac jeden človek napísal *Waverley*,
- (c) ktokoľvek napísal *Waverley*, je Škót.

Subjekt-predikátová štruktúra vety "Autor *Waverley* je Škót" naznačuje, že jej subjektový výraz by mal identifikovať nejaké individuum, o ktorom by mala veta byť. Russell však akceptoval prijateľný postoj, že tejto vete rozumíme aj vtedy, keď nevieme, *kto* napísal *Waverley*. Preto sú deskripcie neúplné symboly, na nič nereferujú a nemajú význam mimo kontextu vety, v ktorej sa vyskytujú. Teória deskripcií ukazuje, ako odstrániť zdanlivé referujúce výrazy z vety, a tak aj naznačuje, že uvedená veta nie je subjekt-predikátová. Cieľom tejto eliminácie je preformulovať pôvodnú vetu tak, aby jej významom boli len entity, s ktorými sme oboznámení. V konečnom dôsledku teda význam vety tvorí séria zmyslových údajov a všeobecnín. To isté treba dosiahnuť aj pri vetách obsahujúcich bežné vlastné mená. Významom takejto vety bude opäť séria všeobecnín a zmyslových údajov, pričom v nej nenájde (fyzický) predmet, ktorý by sme pokladali za nositeľa mena. Rozdiel medzi analýzou vety s deskripciou a vety s vlastným menom je len v tom, že analýza druhej vety je na rozdiel od prvej dvojstupňová: najprv vlastné meno nahradíme deskripciou a potom *získanú* vetu analyzujeme podľa uvedenej teórie deskripcií. Keď s menom "Romulus" vo vete "Romulus neexistuje"

asociujeme deskripciu "človek, ktorý sa volá 'Romulus'", dostaneme vetu "Človek, ktorý sa volá 'Romulus', neexistuje".

Russellova verzia deskripčnej teórie sa vyznačuje niektorými charakteristickými črtami. Predovšetkým nositeľom mena je ten predmet, ktorý spĺňa asociovanú deskripciu, t.j. má vlastnosť, ktorú deskripcia od neho požaduje. Ďalej s daným menom možno v jednom použití asociovať práve jednu deskripciu. Zabezpečuje sa tým sémantická jednoznačnosť výroku obsahujúceho meno. Jednoznačnosť je však relativizovaná vzhľadom na dané použitie výroku, čas, niekedy aj miesto jeho použitia atď. Preto sa môže stať, že pri rôznych použitiach sa s menom asociujú rôzne deskripcie. Napokon deskripciu, ktorá sa má asociovať s menom, vyberá jeho používateľ. Od poznatkov, ktorými používateľ disponuje, závisí, ktorú deskripciu vyberie. Za rozmanitosť asociovaných deskripcií je preto zodpovedný používateľ, ktorý môže asociovať s menom inú deskripciu ako ostatní ľudia alebo dokonca v rôznych časoch s ním môže spojiť rôzne deskripcie.¹³

4. Sú vlastné mená skratky za deskripcie alebo skrátené deskripcie?

Russellova deskripčná teória nie je bez problémov.¹⁴ Zdá sa, že úspešnosť sémantickej redukcie výroku s vlastným menom na výrok s deskripciou je ohrozená faktom, že meno sa má nahradiť deskripciou, ktorú jeho používateľ uzná za vhodnú. Pragmatický akt asociácie deskripcie s menom, spojený s používateľom mena, sa v Russellovej koncepcii chápe ako sémanticky relevantný. Právý sémantický vzťah medzi vetou s menom a vetou s deskripciou nepochybne vznikne vtedy, keď budú mať ten istý význam (t.j. meno a deskripcia v danom kontexte majú totožný význam). Lenže v Russellovej teórii o tento prípad nejde; vlastné meno nadobudne význam až potom, keď sa s ním asociuje deskripcia, ktorú vyberie používateľ. Až potom možno hovoriť, že meno má nejakú sémantiku. Problém je v tom, či používateľovi môžeme priznať dostatočnú spohľivosť a autoritu asociovať s menom vhodnú deskripciu. Veď predsa sa môže stať, že deskripciu, ktorú na základe svojich poznatkov vyberie, bude spĺňať iný predmet, nie skutočný nositeľ mena. Na základe toho by sme o používateľovi mena chceli povedať, že sémantiku mena deformoval. Práve to však povedať nemôžeme, lebo používateľ má vo svojich kompetenciách stanovenie sémantiky mena a nijaký nositeľ mena to nemôže zmeniť. Preto je nesporné, že takúto úlohu by mohol riadne plniť len neomylný používateľ.

Pristavme sa pri zvláštnej formulácii v citáte o mene "Romulus" z predchádzajúcej kapitoly. Vlastné mená sú podľa Russella *skratkami za deskripcie* či *skrátenými deskripciami*. Na prvý pohľad ide o nepodstatnú

alternatívu, ale pri bližšom pohľade narazíme na jej možný hlbší zmysel. Domnievam sa, že táto alternatíva by mohla vrhnúť nové svetlo na nadhodený problém, mohla by ukázať, že nepotrebujeme ideu ideálneho používateľa, a predsa by sa dalo povedať, že sa nemožno pri výbere deskripcie pomýliť.

Čo znamená, že meno je skratkou za deskripciu? Azda len, že vlastné mená sú *zástupnými* výrazmi, ktoré vo výrokoch nahrádzajú deskripcie, a tak nám umožňujú vyjadriť myšlienku úspornejšie. Vzťah medzi nimi je náhodný v tom zmysle, že niekto stanovil, že isté meno je skratkou za určitú deskripciu, a pritom sú inak od seba nezávislé. Náhodnosť vyplýva z toho, že za ich vzťah sú zodpovedné aspekty ako stav poznania používateľa, jeho momentálne spomienky a asociácie, situácie, v ktorých sa meno použilo atď. Jednoducho platí, že aj keď vlastné meno vystupuje vo vete namiesto deskripcie, nemá syntaktickú štruktúru podobnú deskripcii: vlastné mená a deskripcie sú výrazy dvoch rozdielnych kategórií. Na druhej strane to, že meno je *skrátanou* deskripciou, v doslovnom znení znamená omnoho viac. Dokonca aj na úrovni syntaxe patria vlastné mená a deskripcie do jednej kategórie výrazov - sú deskripciami. Oproti predchádzajúcemu prístupu je rozdiel v tom, že meno je iným, zvyčajne kratším a ekonomickejším zápisom deskripcie (t.j. výrazu), nie iba stručnejším zachytením *významu* deskripcie. Podľa prvého chápania je výraz "Romulus" len vlastným menom, ale podľa druhého prístupu je *aj* individuovou deskripciou. Oba prístupy majú spoločné to, že význam výroku obsahujúceho deskripciu pokladajú za totožný s významom výroku s vlastným menom. Rozdiel je v tom, do akej syntaktickej kategórie by zaradili vlastné mená - či by tvorili vlastnú kategóriu alebo by patrili medzi deskripcie (nielen zo sémantického hľadiska).

Keby intencie spojené s druhou alternatívou boli v Rusellovej koncepcii naozaj prítomné,¹⁵ získali by sme tým veľmi veľa. Našli by sme deskripciu, ktorá sa s menom spája nezávisle od akéhokoľvek používateľa. Russellov príklad o mene "Romulus" zrejme aj naznačuje, ako sa k takejto deskripcii dopracovať. O mene "Romulus" povie, že je skrátanou deskripciou "človek, ktorý sa volá 'Romulus'". Všeobecný princíp transformácie mena na deskripciu by mohol znieť: *z vlastného mena "M" získame deskripciu tak, že vo forme "to P" nahradíme "P" zvratom "byť nazvaný 'M'", pričom výraz "M" v nej nebude použitý, ale zmiernený.* Keď sa meno "Romulus" vyskytne bez úvodzoviek, je použité - má nejaký význam či referent, alebo sa podieľa na význame vety, v ktorej sa vyskytuje. Keď sa vyskytne v úvodzovkách, pre význam vety nie je dôležitý jeho význam, ale meno ako znak - v tomto prípade je meno zmiernené.

Keďže Russell pripúšťal, že s menami sa asociujú aj iné druhy deskripcii, môžeme sa pokúsiť o nasledujúcu špekuláciu: vlastné meno "*M*" je skrátenou deskripciou "človek, ktorý sa volá '*M*'" a zároveň môže byť skratkou za inú ľubovoľnú asociovanú deskripciu, ktorú používateľ vyberie. V druhom prípade je medzi pôvodnou a odvodenou vetou voľnejší, pragmatický vzťah, kým v prvom prípade ide o pevnejší vzťah, pričom sa nepotrebuje odvolávať na autoritu používateľa mena a jeho poznatky. Napríklad meno "Romulus" je skrátenou deskripciou "človek, ktorý sa volá 'Romulus'" a zároveň je skratkou za deskripciu "človek, ktorý založil Rím".

Hneď sa však vynoria aj problémy. Nie je celkom pravda, že meno "Romulus" bez pomoci používateľa naznačuje, že skracuje deskripciu "človek, ktorý sa volá 'Romulus'". Meno totiž vôbec nenaznačuje, že jeho nositeľom je *človek*. Deskripciu z mena získame až potom, keď nositeľa druhovo zatriedime. Analogicky musí byť pri výrokovej funkcii "*x* sa nazýva 'Romulus'" známy obor premennosti *x*; v tomto prípade je ním trieda ľudí. Meno samo osebe môže nanajvýš skracovať deskripciu "entita, ktorá sa volá 'Romulus'". Druhá námietka zdôrazňuje, že deskripcia opisuje predmet pomocou vlastnosti, ktorá nie je jedinečná. Vlastnosť *byť nazývaný 'Romulus'* môže patriť viacerým entitám. Aby predmet naozaj jedinečne vyčleňovala, museli by sme ju zmeniť tak, aby sa odvolávala aj na inú vlastnosť; mala by podobu "človek, ktorý sa nazýva '*M*' a ktorý je *Q*". Taktó ju však môže doplniť len používateľ mena v zhode so svojimi poznatkami. Z toho vyplýva, že Russellovi nemožno pripísať ochotu zbaviť sa odkazov na používateľov mien. Zároveň sa tým potvrdzuje jeho inklinácia k idealizovanému používateľovi, ktorý by mal byť neomylný.

5. Nositeľ mena - referent mena - denotát mena

Napokon treba spomenúť ďalšiu námietku proti Russellovej deskripčnej teórii. Všeobecne sa uznáva, že sémantika vlastných mien má dve hlavné úlohy: (a) vysvetliť, čo je významom výrazov; (b) určiť, ako je zabezpečený vzťah medzi menom a jeho referentom. Problém (a) sa pokúša riešiť teória významu a problém (b) je v kompetencii teórie referencie. Zdá sa, že obe teórie si kladú rôzne ciele. Russellova sémantika však nezapadá do tejto schémy. Myslím si, že Russell nedokáže riešiť (ba ani sformulovať) problém referencie, ktorý vyplýva z bežnej komunikačnej praxe. Na problém (a) môže Russell reagovať tak, že menu rozumieme preto, že sme oboznámení s príslušnou sériou zmyslových údajov, prípadne všeobecnín, ktoré s menom môžeme spojiť v kontexte určitej vety. Preto aj referovanie výrazu je podľa neho dané oboznámenosťou s danou entitou. Možno však namietnuť, že

potom vzniká istá nerovnováha, lebo referencia je vzťah medzi výrazom a predmetom, ale oboznámenosť je vzťah medzi subjektom, ktorý je oboznámený, a predmetom, takže ťažko možno definovať referovanie výrazu prostredníctvom oboznámenosti určitého človeka. Táto ťažkosť pramení z toho, že Russell stotožnil význam výrazu (špecifikovaný epistemologicky) s jeho referentom. Vzťah referencie, ktorý je relevantný pre komunikáciu, existuje medzi výrazom a fyzickým predmetom, hoci s ním nie sme oboznámení podľa Russellových meradiel. Navyše by zrejme nikto nechcel poprieť, že tento fyzický predmet bude aj nositeľom daného bežného vlastného mena.

Vlastné meno je podľa Russellovej verzie deskriptčnej teórie skrátanou deskripciou a jeho *nositeľom* je ten predmet, ktorý má vlastnosť predpísanú asociovanou deskripciou. Nositeľ mena však nemôže byť jeho referentom, lebo bežné vlastné mená jednoducho nereferujú. Keby to tak nebolo, v Russellovej koncepcii by sa objavil bludný kruh. Vhodnú deskripciu vyberá používateľ mena v závislosti od svojich poznatkov. Ale akých poznatkov? - Predsa o nositeľovi mena! Musí vybrať deskripciu, ktorá zabezpečí, že meno naozaj referuje na svojho nositeľa. V tom je však problém. Ako môže vedieť, ktorá deskripcia je vhodná, keď nevie, na čo meno referuje? To znamená, že najprv musí poznať referent mena, aby mohol určiť, ako naň referovať. Ale už z predpokladu, že vlastné mená sú skrátanými deskripciami, je jasné, že táto úvaha je chybná.¹⁶

Akú úlohu však môže mať nositeľ mena? Je totiž evidentné, že aj mnohé vlastné mená, ktoré sú skrátanými deskripciami, majú nositeľov, ktorých navyše nemôžeme stotožniť so zmyslovými údajmi. Nositeľom mena "Bismarck" je Bismarck a na tom nič nezmení ani skutočnosť, že nie sme s ním oboznámení. Russell zakazuje len to, že nositeľ mena nemôže byť jeho referentom, teda významom. Nepotrebujeme poznať nositeľa, aby sme danému menu rozumeli - stačí, ak poznáme asociovanú deskripciu (ak sa prikloníme na stranu deskriptčných teoretikov). To však stačí na to, aby sme Russellovu teóriu nepokladali za teóriu referencie bežných vlastných mien.

V rozsiahlej pasáži v stati [12] Russell pripúšťa, že deskripcia aj meno, ktoré je skrátanou deskripciou, môžu mať *denotát*. Denotátom deskripcie rozumie predmet, ktorý má požadovanú vlastnosť. Analogicky denotátom vlastného mena je predmet, ktorý má vlastnosť predpísanú asociovanou deskripciou. Je denotát vlastného mena jeho nositeľom? Ani kladná, ani záporná odpoveď nie je uspokojivá. Keby denotát a nositeľ mena bolo to isté individuum, zaviedli by sme kruhovú argumentáciu, lebo nositeľ mena determinuje vhodnú deskripciu, na ktorej základe máme vyčleniť jeho denotát. Keby boli rôznymi individuami, zbytočne by sme rozmnožili predmety, na ktoré sa

vzťahuje jedno meno. Mohlo by sa totiž stať, že vlastnosť predpísanú deskripciou, ktorú sme asociovali s menom vzhľadom na jeho nositeľa, môže mať iné individuum a my sme sa jednoducho pomýlili pri výbere deskripcie. Podobne by túto vlastnosť mohli mať viaceré individuá alebo ani jedno. Nevidím racionálny dôvod, prečo by nejaká teória mala pripúšťať, že nositeľ mena nie je totožný s jeho denotátom. Ak taká teória existuje, musí byť chybná.¹⁷

*Filozofická fakulta UK,
Katedra logiky a metodológie vied,
Šafárikovo nám. 6, 818 01 Bratislava,
e-mail: klmv@phil.uniba.sk*

POZNÁMKY

¹ Tým sa, pravdaže, nevyčerpávajú všetky podmienky, ktoré musí spĺňať predmet identifikovateľný ukazovacím zámenom. Ďalšou podmienkou je, že nesmie byť umiestnený príliš ďaleko od nás. Takisto by sa mohlo namietat', že napríklad pomocou zámena "toto" nedokážeme jednoznačne identifikovať žiadny predmet, pokiaľ ho druhovo nezatriedime. Nemusi byť totiž jasné, čo použitý výraz "toto", dokonca doplnený ostenziou, identifikuje: predmet, jeho časť, farbu atď.

² Nebudem sa zdržiavať sumarizáciou rôznych názorov na deskripcie, ktoré sa vo filozofii etablovali. Pokojne ich tu môžeme prehliadnuť, lebo z veľkej časti sa týkajú teórie významu deskripcií. Moje úvodné poznámky majú iný cieľ: reflektujú jednoduchú skutočnosť, že deskripcie často *používame* na vyčlenenie, identifikáciu predmetu (nech ich význam spočíva v čomkoľvek).

³ David Kaplan predložil pomerne dôkladnú teóriu ukazovacích zámen, v ktorej odlišuje označený predmet, tzv. obsah (*content*), od spôsobu prezentácie predmetu, charakteru (*character*) zámena. Pozri napríklad [4].

⁴ Táto dvojica definícií špecifikuje len tzv. sémantický referent výrazu. Odhliada sa od toho, že hovorca zamýšľal vyčleniť predmet, ktorý však nezodpovedá danej deskripcii, lebo nemá požadovanú vlastnosť, a hovorca o tom nevie. Kripke, ktorý objavil dištinkciu medzi sémantickou a hovorcovou referenciou, píše: "Ak hovorca má vo svojom idiolekte nejaký designátor, isté konvencie v jeho idiolekte [...] determinujú referent v jeho idiolekte: toto nazývam *sémantickým referentom* výrazu" ([6], 14). "Predbežne [...] môžeme hovorcov referent designátora definovať ako predmet, o ktorom hovorca chce v danej situácii hovoriť a verí, že spĺňa podmienky, za ktorých je sémantickým referentom designátora. Designátor použil so zámerom utvoriť tvrdenie o danom predmete (ktorý v skutočnosti nemusí byť sémantickým referentom, pokiaľ je hovorcovo presvedčenie, že spĺňa primerané sémantické podmienky, chybné). Hovorcov referent je predmet, na ktorý designátorom referoval, hoci v jeho idiolekte nemusí byť referentom tohto designátora" ([6], 15).

⁵ Týmto dvoma pojmami referencie sa zaoberali viacerí autori, pričom sa pokúšali aj špecifikovať vzťah medzi nimi, prípadne jeden pojem definovať pomocou druhého. Napríklad Leonard Linsky chápe pojem referencie výrazu ako sekundárny, lebo "sú to používatelia jazyka,

ktorí referujú, a nie výrazy, ktoré pritom používajú, tie referujú nanajvýš v odvodenom zmysle" ([7], 148).

Pavel Cmorej však spochybňuje Linského názor. Testuje dve definície pojmu referencie výrazu, ktoré zohľadňujú Linského ideu, ale obe napokon odmieta. (D1): "[V]ýraz *V* referuje na predmet *P* práve vtedy, keď existuje osoba *O*, ktorá referuje výrazom *V* na predmet *P*." (D2): "[V]ýraz *V* referuje na predmet *P* práve vtedy, keď je možné, že existuje osoba *O*, ktorá referuje výrazom *V* na predmet *P*" ([1], 17). Cmorej pripomína, že definícia D2 nevyhovuje Linského predstave, lebo referencia používateľa výrazu *predpokladá* referenciu výrazu. Definíciu D1 kritizuje preto, že "výrazy by referovali iba vtedy, keď ich niekto práve používa, a niektoré výrazy (napríklad tie, ktorých referent nepoznáme) by nereferovali vôbec" ([1], 17). Je však evidentné, že táto kritika nemôže byť namierená proti Linského názoru, lebo práve tento dôsledok chce dosiahnuť. Myslím si, že Linského názor je chybný z iného dôvodu: v jeho rámci sa totiž nedá zmysluplne odlišiť sémantická a hovorcova referencia v Kripkeho zmysle (pozri pozn. 4), lebo aj stanovenie sémantického referenta výrazu by *de facto* podliehalo ľubovôli používateľa tohto výrazu a tomu, ktorú entitu sa rozhodne považovať za referent výrazu. Pri tejto stratégii možno zaistiť, že používateľ stanoví ako referent výrazu predmet, ktorý spĺňa určité (deskriptívne) podmienky, len tak, že by sme požadovali, aby používateľ výrazu bol všedivý a neomylný.

⁶ Takýto pragmatický pojem referencie deskripcii rozpracoval napríklad Strawson v [15].

⁷ Treba upresniť, že poznanie referenta v tomto kontexte neznamená, že namiesto viet uvedených v texte by sme mali byť schopní použiť vety "Toto je *M*" a "*M* má také a také vlastnosti". Je tu významný rozdiel, lebo nositeľom mena "*M*" nemusí byť *M*; nositeľom mena "Bertrand Russell" nemusí byť Bertrand Russell, ktorý sa mohol volať inak.

⁸ Táto klasifikácia entít, s ktorými sme, resp. nie sme oboznámení, pochádza zo state [9]. V stati [12] medzi predmety oboznámenosti zaradil aj subjekt, ja, ktorý neskôr vypustil (pozri [9], 163-164).

⁹ Russellovou epistemológiou, najmä povahou zmyslových údajov, a pravými vlastnými menami sa podrobnejšie zaoberám v stati [16].

¹⁰ Pozri [14], 66.

¹¹ Pozri [14], 66-67. Svoju teóriu deskripcii Russell publikoval aj v [10], [11], [13] a čiastočne, najmä vzhľadom na jej epistemologické aspekty, v [9].

¹² Pravda, anglický určitý člen má aj iné vlastnosti; v niektorých situáciách ho môžeme, napríklad, čítať demonstratívne (pozri [3], 33). Russell bol viackrát kritizovaný za to, že svoju pozornosť skoncentroval na jedinečnosť a nevidel (alebo nechcel vidieť) ďalšie vlastnosti.

¹³ "[Asociovaná] deskripcia [...] sa bude u rôznych ľudí alebo u toho istého človeka v rôznych časoch meniť" ([12], 268).

¹⁴ Nebudem uvádzať už klasické námietky, ktoré proti Russellovej teórii sformulovali mnohí súčasní filozofi a ktoré na jednej strane vyústili do tzv. zväzkovo-deskripcijnej teórie neskorého Wittgensteina, Searla a Strawsona a na druhej strane viedli k rôznym verziám teórie bezprostrednej referencie vlastných mien a ku kauzálnym (či historickým) teóriám Kripkeho, Kaplana, Donnellana, Devitta, Récanatiho a ďalších. Diskusie o niektorých týchto problémoch môže čitateľ nájsť v prácach [2], [5] a [15].

¹⁵ Zdá sa, že roku 1918 o nej aj seriózne uvažoval, ako naznačuje citát o mene "Romulus" z predchádzajúcej kapitoly.

¹⁶ Je pozoruhodné, koľko energie plytvajú filozofi na to, aby ukázali, že Russellova deskripcijná teória je nesprávna, lebo referent mena sa nedá vybrať na základe nejakej jeho vlastnosti. Saul Kripke (pozri [5]), Keith Donnellan (pozri [2]) a ďalší dokazujú, že Russell, Frege, Wittgenstein, Searle, Strawson a iní predložili zlé teórie referencie vlastných mien. Domnievam

sa, že Russellovej koncepcie sa ich námietky netýkajú, aj keď účinne odhaľujú slabé miesta názorov ostatných spomenutých filozofov.

Napríklad Donnellan podrobne analyzuje dve modelové situácie, v ktorých deskriptívna teória zlyháva. Platí, že deskripcia sa vzťahuje na predmet, ktorý má vlastnosť, akú požaduje deskripcia, a meno sa vzťahuje na predmet, ktorý má vlastnosť predpísanou asociovanou deskripciou. Problematické je vysvetliť situáciu, v ktorej meno referuje na predmet, ktorý však nemá danú vlastnosť. Takisto možno sotva objasniť situáciu, v ktorej sa meno vzťahuje na istý predmet, ale danú vlastnosť v skutočnosti má iný predmet, na ktorý sa meno nevzťahuje. V oboch prípadoch je neúspešná taká identifikácia nositeľa mena, akú predpokladá deskriptívna teória. Pozri [2], 335-336 (detailnú analýzu príkladov pozri v [2], 347-355). Ani jedna z týchto námietok (a takisto ani Kripkeho argumenty) nemôže byť určená Russellovi (hoci Donnellan a Kripke si myslia niečo iné).

Ak Russell nesformuloval teóriu referencie vlastných mien, nemožno mu vyčítať, že predložil nesprávnu koncepciu! Russella obviňujú z toho, čo neurobil; treba ho však obviňiť z niečoho závažnejšieho: jeho koncepcia *neumožňuje* formulovať azda najdôležitejšiu otázku sémantiky vlastných mien - problém referencie.

¹⁷ Ďakujem Pavlovi Cmorejovi za pripomienky k predchádzajúcej verzii, ktoré pomohli zlepšiť mnohé časti state.

LITERATÚRA

- [1] CMOREJ, P. (1998): Denotácia a referencia. In: Cmorej, P. (ed.): **K filozofii jazyka, vedy a iným problémom**. Infopress, Bratislava 1998, 7-19.
- [2] DONNELLAN, K. (1970): Proper Names and Identifying Descriptions. In: *Synthese* 21, č. 314, 335-358.
- [3] HORNSBYOVÁ, J. (1977): Singular Terms in Contexts of Propositional Attitude. In: *Mind* 86, č. 341, 31-48.
- [4] KAPLAN, D. (1978): On the Logic of Demonstratives. In: *Journal of Philosophical Logic* 8, 81-98.
- [5] KRIPKE, S. (1980): **Naming and Necessity**. Basil Blackwell, London.
- [6] KRIPKE, S. (1979): Speaker's Reference and Semantic Reference. In: French, P. A. - Uehling, T. E. - Wettstein, H. K. (eds.): **Contemporary Perspectives in the Philosophy of Language**. University of Minnesota Press, Minneapolis 1979, 6-27.
- [7] LINSKY, L. (1992): Referencia a referenty. In: Oravcová, M. (ed.): **Filozofia prirodzeného jazyka**. Archa, Bratislava 1992, 148-160.
- [8] RUSSELL, B. (1956): **Logic and Knowledge**. Essays 1901-1950. Marsh, R. Ch. (ed.), George Allen and Unwin, London.
- [9] RUSSELL, B. (1956): On the Nature of Acquaintance. In: [8], 127-174.
- [10] RUSSELL, B. (1995): O označovaní. In: *Organon F* 2, č. 2, 137-151.
- [11] RUSSELL, B. (1995): Opisy. In: *Organon F* 2, č. 2, 152-162.
- [12] RUSSELL, B. (1997): Poznanie na základe oboznámenosti a poznanie z deskripcie. In: *Organon F* 4, č. 3, 264-278.
- [13] RUSSELL, B. (1956): The Philosophy of Logical Atomism. In: [8], 177-281.
- [14] RUSSELL, B. - WHITEHEAD, A. N. (1963): **Principia Mathematica I**. Cambridge University Press, Cambridge.
- [15] STRAWSON, P. (1997): **Individuá**. Esej o deskriptívnej metafyzike. Iris, Bratislava.
- [16] ZOUHAR, M. (1999): Vzťah epistemológie a logiky v Russellovej filozofii. Vyjde v časopise *Filozofia* roku 1999.